

Marian Tadeusz Mencil*

Uwarunkowania polityczne i gospodarcze w Azji Wschodniej pod wpływem reżimu europejskiego w XVI–XVII wieku

Do czasu podjęcia przez państwa europejskie dzieła eksploracji nieznanymi obszarów ziemi, świat polityczny podzielony był na strefy wpływów wielkich cywilizacji, których poziom rozwoju nie wyróżniał zdecydowanie żadnej z nich. Europa znaczną część swego dziedzictwa kulturalnego i naukowego przejęła od islamu, podobnie jak społeczeństwa muzułmańskie przez całe wieki wcześniej inkorporowały go z Chin poprzez wymianę handlową, podboje i osiedlenia. Imperium Osmańskie (1299–1922), Chiny dynastii Ming (1368–1644), nieco później północne Indie pod rządami Mogołów (1526–1857) i system państw europejskich z jego odgałęzieniem moskiewskim tworzyły kulturowo-cywilizacyjne centra, wśród których cywilizacja chińska zdawała się stać na najwyższym poziomie, na co wskazywały między innymi: liczba ludności na poziomie 100–130 mln (w Europie 50–55 mln), wysoki poziom kultury rolnej z rozwiniętymi systemami irygacyjnymi i technikami upraw podnoszących wydajność, jednolita i zhierarchizowana administracja państwowa oraz osiągnięcia kultury materialnej chińskiego społeczeństwa. Chińczycy 100 lat przed Anglikami zbudowali zegar mechaniczny, 400 lat przed Janem Gutenbergiem wynaleźli prasę drukarską z ruchomą czcionką. To w Chinach powstał siewnik i pług z żelazną zakrzywioną

---

* Dr Marian Tadeusz Mencil, ORCID: 0000-0001-5028-074X
e-mail: jm04@o2.pl

odkładnicą, a także papier, tapety, papier toaletowy i banknoty. Przed 200 r. p.n.e. w Chinach powstał pierwszy piec do wytopu rudy żelaza, a w 65 r. n.e. w prowincji Yunnan zbudowano pierwszy na świecie żelazny most wiszący. Chińczycy pierwsi zrewolucjonizowali włókiennictwo poprzez takie wynalazki jak kołowrotek i owijarka jedwabiu z kokonów, którą w XII w. sprowadzono do Włoch. Chińskim wynalazkiem był proch strzelniczy, z którego jeszcze przed XIV w. konstruowano miny lądowe i morskie, rakiety i kule armatnie wypełnione materiałami wybuchowymi. Do osiągnięć chińskiej techniki zaliczyć należy także chemiczny środek owadobójczy, kołowrotek rybacki, zapalki, Kompas magnetyczny, karty do gry, szczoteczka do zębów i taczka. Za panowania dynastii Song (960–1279) wynaleziono grę chuiwan, podobną do golfa wymyślonego wiele lat później w Szkocji¹.

Jeszcze na początku XV w. flota Mingów liczyła 1350 jednostek bojowych, w tym 400 wielkich pływających fortec i 250 okrętów zdolnych do dalekich rejsów. Imponująca była także handlowa flota prywatnych armatorów obsługująca handel Chin z Koreą, Japonią, Azją Południowo-Wschodnią, a nawet Afryką, stanowiąc istotne źródło dochodów państwa w formie podatków morskich². Dowodzenie największą armadą świata liczącą ok. 28 tys. ludzi cesarz dynastii Ming, Yongle, powierzył admirałowi Zhengowi He (1371–1433), który w latach 1405–1424 odbył sześć wypraw, kierując okręty w następujących kierunkach: do Tajlandii, na Sumatrę, Jawę i Kalikatu (dzisiejsze Kozhikode w Kerali w Indiach); do Temasku (później Singapur), Malakki i na Cejlon; do Katak w Orisii; do cieśniny Morza Arabskiego Ormuz, Adenu, a także przez Morze Czerwone na północ do portu Dżudda i na południe wzdłuż afrykańskiego wybrzeża do portu Mombasa. Celem tych wypraw była demonstracja siły wobec barbarzyńskich krajów zamorskich, oddanie hołdu cesarzowi, a nie cele handlowe³.

---

¹ N. Ferguson, *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, przeł. P. Szymor, Kraków 2013, s. 55–56.

² P. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikt zbrojne w latach 1500–2000*, przeł. M. Kluźniak, Warszawa 1995, s. 19–21.

³ Oficjalnie wyprawy te miały na celu odnalezienie przodka cesarza Yongle (1360–1424), który zniknął w tajemniczych okolicznościach oraz cesarskiej pieczęci, która przepadła wraz z nim. N. Ferguson, op. cit., s. 56–57.

Istotne problemy związane z bezpieczeństwem państwa chińskiego pod rządami dynastii Ming wynikały z agresywnej postawy północnych ludów koczowniczych oraz aktywności piratów japońskich. W 1550 r. konnica mongolska rozwinęła aktywność zbrojną na północy Chin, docierając aż do murów obronnych Pekinu. Pomimo że Mingowie odbudowali Wielki Mur, nie był on – podobnie jak w powyższych przypadkach – dla agresorów elementem obrony nie do pokonania. Z kolei najazdy Japończyków na wschodnie wybrzeże Chin zdarzały się już w XIV i XV w., a stały się szczególnie intensywne począwszy od pierwszych dekad XVI w., kiedy to floty japońskie nie tylko atakowały wybrzeże Fujianu i Zhejiangu, lecz również wdarły się do doliny Jangcy, plądrując i paląc miasta. Piractwo było w tym czasie zorganizowanym przedsięwzięciem japońskiej arystokracji, z której czerpała zyski, a w całym tym procederze aktywnie uczestniczyło wielu Chińczyków kolaborujących z Japończykami na znaczną skalę. Wśród nich wielu pełniło wysokie funkcje urzędnicze: zarządców okręgów i prowincji. Pierwszą decyzją obronną Mingów było wprowadzenie całkowitego zakazu handlu z Japonią, a dostrzegając jej nieskuteczność, zorganizowali silne oddziały obronne w prowincjach nadbrzeżnych. Do 1565 r. niebezpieczeństwo japońskich najazdów zostało praktycznie zażegnane po tym, jak w 1563 r. armii Mingów pod dowództwem Hsü Kuang-ch'i udało się zadać Japończykom dotkliwą klęskę w prowincji Fujian i wyprzeć ich całkowicie w ciągu kolejnych dwóch lat⁴. Po upływie 30 lat, w 1592 r. wojska japońskie wtargnęły do Korei, której Mingowie udzielili znacznej pomocy⁵, odsuwając tym samym groźbę przeniesienia wojny na teren Chin. W 1598 r. wojska japońskie zostały ostatecznie wyparte z Korei⁶.

Do znacznego pogorszenia sytuacji finansowej Chin przyczyniła się także niefrasobliwa i rozrzutna polityka fiskalna ostatnich cesarzy Ming. Defraudacji ulegały środki na utrzymanie jednostek wojskowych. Ponad 300 ton srebra przeznaczono na budowę grobowca cesarza Wanli (1563–1620), olbrzymie nakłady kierowano na odbudowę i utrzymanie Wielkiego Muru, którego znaczenie strategiczne dla obrony północnych gra-

---

⁴ W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 293–294.

⁵ Nakłady poniesione przez skarbiec dynastii Ming szacowane są na tysiąc ton srebra. Por. J. Lovel, *Wielki Mur Chiński. Chiny kontra świat 1000 p.n.e.–2000 n.e.*, Warszawa 2007, s. 257.

⁶ *Historia powszechna*, t. IV, red. J. M. Żukow, Warszawa 1967, s. 703.

nic państwa dawno straciło na znaczeniu. W XVI w. cesarskie pałace, co najmniej czterokrotnie, za sprawą pożarów ulegały zniszczeniu, a następnie były odbudowywane. Tylko ostatnia rekonstrukcja pochłonęła ponad 20 tys. kg srebra. W połowie kwietnia 1644 r. minister finansów ocenił, że „opłacenie wojska dla obrony granic pochłania 520 tys. uncji srebra miesięcznie. W pierwszym miesiącu roku jeszcze napływały do nas pieniądze z podatków [...]. W drugim miesiącu wpływy te całkowicie ustały”. Oficjalny raport Ministerstwa Skarbu z tego roku ujawnił, że w cesarskim skarbcu pozostało zaledwie 12 kg srebra⁷. Pomimo że poszczególne regiony radziły sobie z problemami finansowymi, a całe Chiny epoki Ming były największym na świecie producentem m.in. wyrobów luksusowych, na przykład ceramiki, tekstyliów, porcelany, jedwabiu, to jednak państwo przestało funkcjonować jako jednolity organizm polityczno-gospodarczy, a cesarskie instytucje – system podatkowy, armia, władze centralne i lokalne – budując prywatne fortuny, odwróciły się od Mingów i etyki konfucjańskiej, po czym ujawniły się zdrady, chaos i niekompetencja.

Wraz ze śmiercią cesarza Yongle, jego następcy zaniechali rozwoju potencjału morskiego, a nawet wprowadzono zakaz podróży oceanicznych i zakaz budowy statków większych od dwumasztowców. W 1551 r. wyjście w morze takim statkiem uznawano za przestępstwo. Kroniki podróży Zheng He zniszczono, sam admirał wkrótce zmarł i został prawdopodobnie pochowany w morzu⁸. Budując strategię obronną, Chińczycy koncentrowali się na terytoriach lądowych. Zmiana tej doktryny nastąpiła dopiero w latach 70. XX w., zaś intensywne działania w tym kierunku administracja Chińskiej Republiki Ludowej rozpoczęła na przełomie XX i XXI w., dostrzegając jej znaczenie dla budowy i utrzymania mocarstwowej pozycji w regionie oraz kształtowania strategii globalnej Państwa Środka.

W okresie od 221 r. p.n.e. do 1843 r. n.e. Chiny oddziaływały na ogromny obszar Azji zgodnie z sinocentryczną wizją świata wynikającą z konfucjańskiej koncepcji ładu społecznego i oficjalną ideologią państwową, która wraz z rozwojem innych religii asymilowała najistotniejsze

---

⁷ J. Lovel, op. cit., s. 255–257.

⁸ N. Ferguson, op. cit., s. 59–60.

ich elementy. Stosunki międzynarodowe wyznaczał trybutarny system wartości, którego filozoficznym uzasadnieniem była zwierzchność cesarza zwanego Synem Niebios oraz teoria yin i yang – wzajemnie uzupełniających się przeciwieństw. Władza skupiona w rękach cesarza miała wymiar polityczny wywodzący się z wyłączności jego uprawnień w wymiarze moralnym, bowiem tylko cesarz uprawniony był do sprawowania rytuału, czyli jedynego spoiwa między ziemią i niebem. Relacje te zapewniały utrzymanie harmonii i ładu w systemie, za który cesarz ponosił odpowiedzialność. Zgodnie z chińską filozofią, kraj ten był hegemonem o nieograniczonym zasięgu, a granice wyznaczała wyłącznie percepcja władcy. W praktyce sprowadzało się to do aktualnych zdolności operacyjnych armii cesarskiej⁹.

Egzemplifikacją chińskiego systemu politycznego były miejsce i rola miast. Miasta europejskie, począwszy od greckich polis, a na wolnych miastach w średniowieczu skończywszy, pełniły zasadniczą rolę w państwie jako ośrodek kształtowania władzy politycznej. W Chinach władza ta miała charakter zewnętrzny w stosunku do miast, nie ograniczała się do nich, lecz traktowała je jako fragment pewnego obszaru. Różnica ta ma związek ze sposobem kształtowania się władzy w okresie wielkich przemian w Epoce Walczących Królestw (V–III w. p.n.e.). Z powodu walk z rywalami, a także obawy przed przegraną, przywódcy królestw byli skazani na wieczne powiększanie sił bojowych i rezerw rolniczych. Byli także zmuszeni do poszerzania swojej władzy kosztem przywilejów zwyczajowych i ziemskich spokrewnionych z nimi rodów szlacheckich. Początkowo próbowali pozbawić te rody wpływu na nowo zdobyte obszary, sprawując nad ich ziemiami bezpośrednią kontrolę. Rozprzestrzenianie się nowej władzy terytorialnej w całym królestwie zaowocowało powstawaniem pierwszych w Chinach miast całkowicie scentralizowanych, zarządzanych przez urzędników mianowanych, wynagradzanych, powoływanych i odwoływanych na podstawie obiektywnych zasad. W celu wyeliminowania możliwości powstania w miastach ośrodków oporu wobec władzy centralnej musiały być tej władzy podporządkowane. Należało je zatem przyłączyć do większej struktury, która ułatwiłaby

---

⁹ M. T. Mencil, *Chińska Republika Ludowa jako współczesny podmiot środowiska międzynarodowego*, t. II, *Wektory*, Toruń 2016, s. 367–368.

sprawowanie nad nimi kontroli. Tym sposobem podstawową jednostką administracyjną w Chinach stała się wieś lub obwód, a nie miasto¹⁰.

Jednak spośród wszystkich znaczących cywilizacji to europejska pod koniec XV w. nabrała przyspieszenia w dziedzinie handlu, techniki oraz ekonomiki i systemu państwowego, a także rozwoju nauki i sztuki żeglarskiej¹¹, zaś Chiny zostały zmuszone do intensyfikacji działalności defensywnej, wynikającej ze wzrostu aktywności koczowniczych plemion na północy kraju, działalności japońskich piratów oraz z wysokich kosztów wojny w Annamie (dzisiejszy Wietnam).

W czasie, gdy państwa europejskie aspirowały dopiero do „nowoczesności”, przechodząc stopniowo od społeczeństwa stanowego do klasowego, w Chinach kształtował się od III w. p.n.e. nowoczesny system scentralizowanego, biurokratycznego zarządzania państwem, który osiągnął szczyt rozwoju w XI w. n.e. Jego immanentną cechą była ogromna klasa urzędników zajmujących pozycję mentorów w chińskim społeczeństwie i jednolity system administracyjny wielkiego cesarstwa. Do XVIII w. taki stan rozwoju społeczno-politycznego Chin wykazywał wysoki poziom stabilności, często niesłusznie określany jako okres stagnacji. Państwa europejskie XVII w. cechowało spójne połączenie prowincji, miast i obszarów ziemskich, przy czym niektóre z nich zachowały pewną niezależność. Całością zarządzały instytucje stosujące prawo tworzone na podstawie różnych inspiracji w okresie od państwa rzymskiego, poprzez państwo kościelne, do pierwszych koncepcji ustrojowych państw nowoczesnych: realizmu i republikanizmu Machiavellego¹² (1469–1527), teorii absolutyzmu i suwerenności w ramach umowy społecznej Hobbesa¹³ (1588–1679), wolności i liberalizmu ekonomicznego jako formy sprzeciwu wobec porządku feudalnego Locke’a¹⁴ (1632–1704), trójpodziału

---

¹⁰ J. Gernet, *Inteligencja Chin. Społeczeństwo i mentalność*, przeł. E. Pfeifer, Warszawa 2008, s. 19–20.

¹¹ F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, Poznań 2012, s. 362–364.

¹² T. Raburski, *Niccolo Machavelli: Klasyczny realizm i republikanizm*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2012, t. 1, nr 1, s. 111–119.

¹³ W. J. Korab-Karpowicz, *Filozofia polityczna Tomasza Hobbesa i jej wpływ na ukształtowanie się moderności*, „Political Dialogues” 2016, nr 21, s. 31–46.

¹⁴ Ł. Rozen, *Aksjologiczne i ideowe fundamenty doktryn liberalnych wobec kwestii ekonomicznych*, „Świat Idei i Polityki” 2016, t. 15, s. 27–50.

i wzajemnej kontroli władzy Monteskiusza¹⁵ (1689–1755). Nie było zatem możliwe wyeliminowanie konfliktu między sprawiedliwością królewską, szlachecką i kościelną. Aby zdobyć posłuch, władza królewska starała się – nie zawsze z powodzeniem – ograniczyć potęgę rodów szlacheckich, autonomię niektórych prowincji, wiczychyństwo parlamentów i królewskich urzędników na posadach. Intensywny postęp w przekształcaniu społeczno-politycznego systemu państw europejskich wywołała rewolucja przemysłowa, inspirując wzmożoną aktywność polityczną społeczeństw. Dopiero dzięki rewolucji francuskiej powstał podział administracyjny państwa na okręgi, podobny do tego, który wprowadziła dynastia Qin w III w. p.n.e., stanowiska przestały być przywilejem dziedzicznym lub przyznawanym przez suwerena, abstrakcyjne reguły zostały zastąpione przez więzi osobiste i arbitralne decyzje księcia oraz jego ludzi¹⁶.

Do głównych cech biurokratycznego systemu państwa chińskiego zaliczyć należy: logiczny rozdział zadań między poszczególne ministerstwa i wyspecjalizowane służby; utworzenie korpusu złożonego z wysokich urzędników (od XI w. rekrutowanych przede wszystkim na podstawie konkursów) odpowiedzialnych, podlegających regularnym ocenom, promowanych bądź degradowanych i obowiązkowo przenoszonych na inne terytorium po dwóch lub trzech latach pracy; ściśle określanie kompetencji; kontrola administracji przez inspektorów korzystających z rozległych uprawnień. Ten system funkcjonujący od czasów dynastii Song posiadał nowoczesną strukturę, której odpowiednika Zachód doznał dopiero w XVIII w. Państwo Chin cesarskich charakteryzowała zatem zhierarchizowana administracja zarządzana mocą praw, regulaminów i orzecznictwa sądowego, przy czym jednolite zasady obowiązywały na olbrzymim obszarze geograficznym podlegającym jurysdykcji władzy centralnej.

Tworząc scentralizowane państwo w epoce pierwszego cesarstwa Qin, władze dążyły do zastąpienia obowiązującego porządku feudalnego – dziedzictwa przeszłości pełnej przywilejów, praw i obyczajów – przez jednolity, wynikający z logicznego pragmatyzmu ład scentralizowanej

---

¹⁵ R. M. Małajny, *Doktryna podziału władzy „Ojców Konstytucji” USA*, Katowice 1985, s. 63–69.

¹⁶ J. Gernet, *op. cit.*, s. 33–36.

administracji. Dążono do osiągnięcia takiego stanu, w którym jedyne relacje wewnątrzpaństwowe zorientowane byłyby na obowiązek podatkowy wieśniaków-żołnierzy, dzięki czemu administracja państwowa mogłaby skoncentrować wszystkie bogactwa, siłę roboczą i armię w centralnym ośrodku władzy, umożliwiając tym samym potęgowanie zdolności wykorzystania potencjału państwa na rzecz jego rozwoju¹⁷.

Jednak chiński system polityczno-gospodarczy, w przeciwieństwie do zachodniego, nie był zdolny do stworzenia i rozwijania kapitalizmu wspieranego nowoczesnym systemem prawa osadzonego na zasadach „materialnej sprawiedliwości”, indywidualizmie i własności uznawanych przez władzę sądowniczą. Chiński patrymonializm od momentu zjednoczenia państwa nie musiał liczyć się z kapitalistycznymi interesami ani samodzielnym stanem prawniczym, pozostając przy tym pod silnym wpływem świętości tradycji legitymizującej skuteczność ówczesnej administracji. Dlatego w Chinach starożytnych i średniowiecznych nie dokonał się rozwój formalnej jurysprudencji, a nawet nie podjęto nigdy próby systematycznego, dogłębnego, materialnego zracjonalizowania prawa. W konsekwencji chiński wymiar sprawiedliwości na wiele wieków zachował opiekuńczy, teokratyczny charakter, ograniczając przy tym rozwój „logiki” filozoficznej i teologicznej oraz prawniczej, a w dalszej konsekwencji sił kulturotwórczych zdolnych do przeniesienia eksperymentów na obszar nauk empirycznych. Te zaś ograniczyły rozwój kapitalizmu przemysłowego, którego zasadniczym mechanizmem jest sprzężenie z ekonomicznymi zachętami, niezbędnymi w procesie przechodzenia od techniki empirycznej do racjonalnej. Zamknięty w konfucjańskiej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej chiński świat nauki, pomimo że wytworzył wiele ważnych dla ludzkości wynalazków, nie był zdolny do optymalizowania wysiłku teoretycznego w efekty wymierne ekonomicznie¹⁸.

Do końca XV w. wielu pośredników brało udział w dostawach do Europy towarów wschodniego pochodzenia, co znacznie podnosiło ich wartość. Wraz z rozpadem państwa mongolskiego rozwinęły się wpływy Turków osmańskich, którzy przejęli kontrolę Jedwabnego Szlaku przez

---

¹⁷ Ibidem, s. 37.

¹⁸ M. Weber, *Socjologia religii. Etyka gospodarcza religii światowych*, przeł. T. Zatorski, G. Sowiński, D. Motak, Kraków 2006, s. 130–131.

Azję Mniejszą i Persję, zaś szlak morski przez Morze Czerwone opanowało państwo Mameluków egipskich, które w 1517 r. upadło pod naporem tureckim. Do tych problemów dołączył brak kruszców, którymi opłacano transakcje handlowe¹⁹. Uwarunkowania geopolityczne w Europie końca XV w. oraz znaczny postęp w dziedzinach takich jak: geografia, matematyka, astronomia, nawigacja oraz wynalezienie kompasu i astrolabu, inicjowały wyprawy w kierunku nieznanych mórz, za którymi miały skrywać się lądy o legendarnych zasobach bogactw. Brakowało jeszcze warunków politycznych, które jako pierwsze zostały ukształtowane w Portugalii za sprawą Henryka Żeglarza (1394–1460), syna króla Jana I. Za Portugalczykami na podbój świata wyruszyli Hiszpanie, po nich zaś kolejne państwa europejskie. Jednak dopiero za panowania Jana II (1481–1495) Portugalia podjęła próbę osiągnięcia najważniejszego celu, czyli przetarcia morskiej drogi do Indii przez opłynięcie Afryki od południa. Początek ekspansji portugalskiej dały dwie wyprawy Diego Cao w latach 1482–1483 i 1485–1486, a następnie podróż Bartłomieja Diaza (1487–1488), przygotowujące do rozpoczętej w 1497 r. wyprawy Vasco da Gamy (1460–1524), która dotarła do Kalikatu na Wybrzeżu Malabarskim Indii Zachodnich w kolejnym roku²⁰. Zatem dopiero 64 lata po ostatniej wielkiej podróży Zhenga He w 1433 r. Vasco da Gama wpłynął na Ocean Indyjski, rozpoczynając kolonialną działalność Portugalii.

Historia kształtowania handlu Europy z Chinami obejmuje trzy główne okresy. Pierwszy to XVI i XVII w. Przypadł na czas rządów dynastii Ming, którą w 1644 r. zlikwidowali Mandżurowie, ustanawiając dynastię Qing (1644–1911). Portugalczycy jako pierwsi opanowali monopol w tym zakresie, przełamany dopiero przez Holendrów i Anglików pod koniec XVII w. Drugi okres – „handlu kampanii” – charakteryzowało współzawodnictwo kompanii wschodnioindyjskich wszystkich żeglarskich państw Europy o handel w Kantonie. W 1840 r. pierwsza wojna opiumowa otworzyła nowy okres koncesji i systemu eksterytorialnego, zwany kapitalistycznym imperializmem, trwający do końca II wojny światowej. To właśnie w pierwszym okresie ustalił się stosunek Chińczy-

---

¹⁹ E. Kaczyńska, K. Piesowicz, *Wykłady z powszechnej historii gospodarczej (od schyłku średniowiecza do I wojny światowej)*, Warszawa 1977, s. 84–85.

²⁰ A. Piskozub, *Transport w cywilizacjach rolniczych*, Gdańsk 1995, s. 135.

ków do obcokrajowców z Zachodu i określony został charakter ich kontaktów²¹.

W 1510 r. portugalski władca Indii Alfonso d'Albuquerque (1453–1515) podbił Cejlon i zdobył Goa, które stało się odtąd siedzibą władz portugalskich w Indiach. Rok później opanował Malakkę, gdzie wcześniej nawiązano kontakty z licznie zamieszkującymi tam od czasu wypraw Zheng He Chińczykami. W 1515 r. d'Albuquerque zdobył Ormuz, główną twierdzę arabską strzegącą wejścia do Zatoki Perskiej. Odtąd Portugalczycy kontrolowali dostęp od strony mórz i oceanu do całej Azji Południowej. Chińczycy byli codziennymi gośćmi w Malakce, prowadząc intensywną wymianę handlową, wobec czego d'Albuquerque już w 1511 r. bardzo zabiegał o ich względy, a statki portugalskie i statki frachtowane przez Portugalczyków w Malakce docierały do Kantonu, jedyne w tym czasie portu Chin otwartego dla przybyszów z Europy. Kontakty handlowe były jednak podporządkowane skomplikowanym procedurom, które ograniczały aktywność portugalskich handlarzy²².

Pierwszym Portugalczykiem, który dotarł do Chin w 1514 r., był Jorge Alvares²³. W 1512 r. Portugalczycy przybyli na wyspy Malediwy i Riukiu, przecierając drogę do głównego ośrodka handlu korzeniami – miasta Ambon na Molukach. W 1515 r. zajęli jedną z przybrzeżnych wysp w prowincji Guangdong z miasteczkiem T'amao, gdzie często zawijały chińskie dżonki płynące z mórz południowych, wioząc towary w obu kierunkach²⁴. W 1516 r. pod dowództwem Rafaela Parestrello wylądowali w Chinach, w Kantonie, a w następnym roku na Tajwanie. W 1517 r. do T'amao dopłynęło pod dowództwem Fernão Pires de Andrade (zm. 1552) pięć statków portugalskich i cztery z Malakki. Po otrzymaniu zezwolenia na handel w tej miejscowości przedstawiciel Portugalii wyprawił się dwoma statkami do Kantonu. Jednak do chińskich władz dotarły wcześniej doniesienia o rozbojach dokonywanych przez Portugalczyków w Azji Południowej, na obszarach przybrzeżnych Chin oraz w Kantonie i pod ich wpływem cesarscy urzędnicy postanowili o wydaleniu misji

---

²¹ C. P. Fitzgerald, *Chiny. Zarys historii i kultury*, przeł. A. Bogdański, Warszawa 1974, s. 452.

²² J. Kieniewicz, *Portugalczycy w Azji. XV–XX wiek*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 58.

²³ Ibidem.

²⁴ *Historia nowożytnych Chin*, red. S. L. Tichwiński, Warszawa 1979, s. 57.

oraz aresztowaniu F. Piresa, który zmarł w chińskiej niewoli, a także o wypędzeniu Portugalczyków z T'amao²⁵.

W 1518 r. Tristão de Menezes opanował wyspy Timor i Moluki, dzięki czemu Portugalczycy rozciągnęli wpływy handlowe i polityczne na Archipelag Malajski oraz Nową Gwineę, dążąc do dalszej ekspansji na północ wzdłuż wschodnich wybrzeży Azji²⁶.

Wśród najważniejszych czynników warunkujących portugalską ekspansję w kierunkach nieznanym Europejczykom obszarów ziemi wymienić należy między innymi: położenie geograficzne, stosunki demograficzne, ugruntowanie pozycji Kościoła katolickiego, motywację ekonomiczną, rozwój technik żeglarskich umożliwiającym podejmowanie coraz śmielszych wyzwań w zakresie eksploracji obszarów morskich²⁷, w tym przede wszystkim budowę karawel, czyli lekkich statków o podwójnym ożaglowaniu – łacińskim (trójkątnym), umożliwiającym kierowanie, i czworokątnym, pozwalającym łapać wiatr rufowy. W ciągu wielu lat przygotowań portugalscy żeglarze zgromadzili olbrzymie doświadczenie w sprawach wiatrów i prądów Oceanu Atlantyckiego²⁸.

Pierwszeństwu Portugalii w ekspansji geograficznej pośród państw europejskich sprzyjało wiele czynników. W 1253 r. Portugalczycy odebrali swoje ziemie Maurom i mogli swobodnie działać poza własnym terytorium. Zdobycie w 1415 r. Ceuty na południowym brzegu Cieśniny Gibraltarskiej wprowadziło Portugalie w tajniki handlu dalekomorskiego i ponownie obudziło agresywnego ducha wypraw krzyżowych. Otwarte zostały wrota dla rozpoznawczych podróży i ambitnych przedsięwzięć wzdłuż wybrzeży Afryki. W tym także czasie żył narodowy bohater, infant Henryk Żeglarz (1394–1460), piąty syn króla Jana I, mistrz bogatego zakonu chrystusowego. W 1413 r. Henryk osiadł w Sagres, nieopodal Przylądka Świętego Wincentego, na południowym krańcu Portugalii. Otoczywszy się uczonymi, kartografami i żeglarzami, stał się namiętnym rzecznikiem podróży odkrywczych, które rozpoczęły się rok po wzięciu

---

²⁵ W. Rodziński, op. cit., s. 295.

²⁶ J. Babicz, W. Walczak, *Zarys historii odkryć geograficznych*, Warszawa 1970, s. 145–146.

²⁷ Szerzej w: M. Małowist, *Konkwistadorzy portugalscy*, Warszawa 1976, s. 470–471; H. Hart, *Droga morska do Indii*, Warszawa 1958, s. 15–20.

²⁸ F. Braudel, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV–XVIII wiek*, t. III, *Czas świata*, przeł. J., J. Strzeleccy, Warszawa 1992, s. 122.

Ceuty²⁹. Sam jednak nigdy nie uczestniczył w żadnej wielkiej kampanii dalekomorskiej, pozostając ich wielkim mentorem.

Rozpoznanie wybrzeża Czarnego Łądu odbywało się stopniowo: Przylądek Bajador – 1416 r., Przylądek Zielony – 1445 r., przekroczenie równika – 1471 r., odkrycie ujścia rzeki Kongo – 1482 r. Wstąpienie na portugalski tron Jana II (1481–1495), króla pasjonującego się wyprawami morskimi, nowego Żeglarza, wzmogło ambicje odkrywcze Portugalczyków pod koniec XV w. W 1487 r. Bartolomeu Diaz osiągnął południowy kraniec Afryki, który nazwał Przylądkiem Burz. Ostatecznie król Portugalii zmienił tę nazwę na Przylądek Dobrej Nadziei. Przejście wokół południowego krańca Afryki otworzyło drogę na Ocean Indyjski, w kierunku Wysp Korzennych, którą przebył 10 lat później Vasco da Gama³⁰.

Dlaczego Chińczycy dotychczas przychylnie nastawieni do współpracy handlowej z przybyszami, kupcami arabskimi i perskimi w czasach dynastii Tang i Song, za Mingów wobec Europejczyków przyjęli tak radykalną postawę i traktowali ich nieprzychylnie? Przyczyna leżała w samej naturze Portugalczyków, która wyrosła z zakorzenionej tradycji nienawiści religijnej i wojen religijnych, które toczyli (podobnie jak Hiszpanie) z Maurami i berberyjskimi korsarzami wcześniej, przez wiele lat na terenie swojego państwa w ramach rekonkwisty. W percepcji Portugalczyków i Hiszpanów utrzymała się wizja wszystkich niechrześcijańskich ludów jako zagrożenia i wrogów, którym nie można okazywać szacunku, a ich dobytku jako prawowitego łupu. Taką postawę wzmacniała głęboka żarliwość wobec zobowiązań religijnych ujawniająca się w doktrynie „nawrócenie lub miecz”, którą bezlitośnie narzucano zarówno na Wschodzie, jak i w Ameryce. Podczas realizacji misyjnego dzieła w Indiach i Chinach – państwach według nich pogańskich – handel stanowił jedynie alternatywę dla grabieży i rabunku. Wykorzystując okresowe osłabienie przeciwnika lub spadek jego czujności, Portugalczycy plądrowali jego statki, a nawet wsie i miasta, zajmując siłą porty, by w okresie, gdy przeciwnik osiągał zdolność do działań odwetowych, kusić go, proponując mu korzyści z handlu, jednocześnie zachowując gotowość do natychmiastowego ataku, gdy tylko nadarzała się ku temu okazja³¹. Pro-

---

²⁹ Ibidem, s. 121.

³⁰ Szerzej: J. L. Baker, *Odkrycia i wyprawy geograficzne*, Warszawa 1959, s. 65–76.

³¹ C. P. Fitzgerald, op. cit., s. 453–454.

wadząc wymianę handlową, kupcy portugalscy zachowywali się na terytorium chińskim jak najeźdźcy. Blokowali rozładunek dżonek przyplwających z towarami z Syjamu (Thai) i Kambodży, zabezpieczając tym samym pierwszeństwo sprzedaży własnych towarów. Od chwili pojawienia się Portugalczyków na Oceanie Indyjskim, żaden statek ani port nie był zdolny stawić czoła działom ich floty. Od początku brutalnie zwalczali żeglugę arabską i indyjską, szybko stawali się niekwestionowanymi panami mórz, wybrzeży i wysp Azji Południowej, a dostawy pieprzu i korzeni przynosiły Lizbonie ogromne dochody³².

W 1522 r. do T'amao przybyła kolejna misja portugalska z Alfonso de Mello Couthino na czele. Wysłana została bezpośrednio z Lizbony w celu uzyskania zezwolenia na założenie faktorii handlowej w pobliżu chińskiego wybrzeża. Przybysze wtargnęli na terytorium chińskie i złupili miejscową ludność powiatu Sinho (prowincja Guangdong)³³. Tym razem nawet nie doszło do bezpośredniego spotkania przedstawicieli obu stron, gdyż doświadczeni poprzednimi wydarzeniami Chińczycy wysłali ekspedycję morską. Po stracie dwóch okrętów Portugalczycy pospiesznie wycofali się na pełne morze³⁴. Zatrzymanych marynarzy portugalskich potraktowano prawdopodobnie jak zwykłych piratów. Pomimo posiadanych armat, Portugalczycy ponieśli porażkę w starciu z armią chińską, jednak Mingom zabrakło sił do kontynuowania walki poza granicami państwa. Portugalczycy utrzymali się na Półwyspie Malajskim i prowadzili handel z Chińczykami w ciągu kolejnych 30 lat, nie zważając na obowiązujący zakaz. Przejęli kontrolę nad całym handlem Chin na obszarze Azji Południowo-Wschodniej. Umocnienie się Portugalczyków w regionie osłabiło polityczne wpływy cesarstwa Ming w krajach mórz południowych.

O faktycznych intencjach Portugalczyków i ich metodach najprawdopodobniej donieśli chińskim władzom wysłannicy Arabów lub władców lennych państw Azji Południowej, wobec czego Portugalczycy zdecydowali o czasowym zaprzestaniu ekspansji w Chinach. Do 1542 r. nie pojawiali się w rejonie chińskiego wybrzeża, nie rezygnując jednak całkowicie z dalszych prób nawiązania współpracy handlowej z Państwem Środka.

---

³² F. Braudel, op. cit., s. 121.

³³ *Historia powszechna*, op. cit., s. 703.

³⁴ *Historia nowożytnych...*, op. cit., s. 58.

Mimo pierwszych niepowodzeń, prawdopodobnie po przekupieniu lokalnych urzędników, udało się Portugalczykom osiedlić się w Ningbo (prowincja Zhejiang) oraz Zhangzhou (prowincja Fujian), gdzie rozwinęli handel z Chinami na znaczną skalę. Osada w Ningbo intensywnie rozwijała się i po krótkim czasie zamieszkiwało ją trzy tysiące Portugalczyków³⁵. Jednak w obu tych lokalizacjach prowadzili oni bardzo brutalne działania wobec zamieszkałych tam Chińczyków, powodując zwrot we wzajemnych relacjach. W 1545 r. kolonia w Ningbo po trzyletniej działalności została zlikwidowana, a następnie w 1549 r. zamknięto portugalską bazę w Zhangzhou³⁶. W tym właśnie okresie przybyszy z Zachodu, za sprawą Portugalczyków, ludność tubylcza określała przydomkiem Jang-kuei-tsy, czyli „zamorskie diabły”³⁷.

Handel z Portugalią przynosił jednak wymierne korzyści lokalnym władzom chińskim i centralnym³⁸, wobec czego, po udzieleniu przez Portugalczyków stosownej satysfakcji za niewłaściwe postępowanie i złożeniu odpowiednich darów namiestnikowi cesarskiemu oraz innym urzędnikom, pozwolono im w 1557 r. na założenie bazy handlowej na przylądku Amakau. Przylądek ten, znany później jako Makau to mały skrawek półwyspu Xienshan połączonego wąskim przesmykiem z lądem w pobliżu Kantonu, w delcie Rzeki Perłowej. W uzasadnieniu konieczności budowy składów handlowych Portugalczycy wskazywali na konieczność „wysuszenia towarów po długiej podróży morskiej”³⁹. Na decyzję tę wpływ miało także inne wydarzenie – portugalski okręt udzielił chińskiemu admirałowi pomocy w pościgu i zatrzymaniu okrętu piratów⁴⁰. Chcąc jednak w pełni kontrolować postępowanie Portugalczyków i utrudnić im jakąkolwiek agresję wobec miejscowej ludności, w 1573 r. półwysep oddzielono od strony lądu murem i umocnieniami pilnie

---

³⁵ C. P. Fitzgerald, op. cit., s. 456.

³⁶ W. Rodziński, op. cit., s. 295.

³⁷ C. P. Fitzgerald, op. cit., s. 457.

³⁸ Pomimo że Portugalczycy nie oferowali zbyt wielu towarów atrakcyjnych dla Chińczyków, jednak przewozili srebro, na które w Chinach Mingów istniał ogromny popyt, ponieważ monety zastąpiły zarówno papierowy pieniądz, jak i usługę wykonania pracy, będące wcześniej głównymi środkami płatniczymi w Chinach. Por. N. Ferguson, op. cit., s. 63.

³⁹ *Historia nowożytnych...*, op. cit., s. 58.

⁴⁰ K. M. Panikkar, *Azja a dominacja Zachodu. Epoka Vasco da Gamy w dziejach Azji 1498–1945*, Warszawa 1972, s. 71.

strzeżonymi przez silną załogę oraz nałożono na nich znaczne ograniczenia i zakazy reglamentujące ich swobody⁴¹. Istnienie muru ograniczyło Portugalczykom zaopatrzenie w żywność z lokalnych wiosek, a chińskim władzom jego kontrolę. W 1587 r. mianowano specjalnego pełnomocnika, który w imieniu cesarza chińskiego miał formalnie zarządzać miastem, jednak jego władza była raczej nominalna. Chcąc ograniczyć napływ ludności europejskiej do Makau, w 1614 r. Chińczycy wprowadzili zakaz budowy na tym terenie nowych gmachów, a nawet kościołów. Nie był on jednak przestrzegany, ponieważ wielu mieszkańców wyspy często przesiedlało się do kolonii portugalskiej⁴².

Po upływie dwudziestu lat na miejscu dawnej osady rybackiej powstało miasteczko z twierdzą i obszernymi składami towarowymi. Jednym z pierwszych znaków obecności Portugalczyków w Makau była wybudowana brama *Porta do Cerco*, na której widniał napis: „Drżj przed naszą wielkością i szanuj naszą cnotę”. W 1586 r. faktoria była dla Portugalczyków na tyle ważnym ośrodkiem handlowym, że uznano ją za miasto, nadając jej nazwę *Cidade do Nome de Deus na China*, czyli Miasto Imienia Bożego w Chinach⁴³.

Wcześniej, bo w ok. 1542 r. Portugalczycy przybyli do Japonii, a od schyłku lat 40. XVI w., dzięki misji św. Franciszka Ksawerego (1549–1551), zyskali tam pomyślne warunki do handlowania, którym sprzyjał brak relacji politycznych oraz gospodarczych między Chinami i Japonią. Chińczycy pamiętający piracką działalność Japończyków nie byli skłonni do nawiązywania z nimi bliższych relacji. Zakaz bezpośredniego kontaktu z Japonią stworzył dla Makau znakomitą koniunkturę, zapewniając Portugalczykom nie całkiem oficjalny monopol w okresie bez mała dwóch stuleci. Dzięki temu handlowi wyrosło miasto i port Nagasaki. Japońskie srebro i miedź wymieniano niezwykle korzystnie na chińskie jedwabie i złoto⁴⁴. Do tego biznesu po 1580 r. dołączyła Hiszpania, która zdobyła wpływy na Filipinach. Manila stała się miejscem, z którego do

---

⁴¹ C. P. Fitzgerald, op. cit., s. 457.

⁴² *Historia nowożytnych...*, op. cit., s. 58.

⁴³ N. Ferguson, op. cit., s. 63–64.

⁴⁴ R. Sławiński, *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002, s. 57.

Chin przewożono meksykańskie srebro dostarczane przez Pacyfik z Aca-pulco⁴⁵.

Po objęciu rządów w Chinach przez mandżurską dynastię Qing w 1651 r. w Makau zainstalowano załogę wojskową liczącą około tysięcy chińskich żołnierzy, a w 1688 r. chińskie władze utworzyły tam urząd celny. W 1725 r. ograniczono liczbę statków zagranicznych uprawnionych do zawijania do portu – do 25 rocznie. W 1732 r. władze mandżurskie zobowiązały Portugalczyków do składania im szczegółowych sprawozdań o każdym niechińskim statku wpływającym do Makau. Portugalczyków i innych mieszkańców kolonii łamiących chińskie prawo pociągano do odpowiedzialności i sądzono na podstawie chińskich przepisów prawa. Taki stan stosunków z Chinami daleki był od oczekiwań Portugalczyków. Wielokrotnie podejmowali oni oficjalne działania zmierzające do jego zmiany. W latach 1670, 1678, 1727, 1753 do Pekinu udawały się portugalskie poselstwa z wnioskami o złagodzenie ograniczeń i nadanie przywilejów dotyczących handlu i działalności misyjnej. Nie osiągnęto jednak zamierzonych rezultatów, co w połączeniu z rozwojem konkurencji ze strony Holendrów, a zwłaszcza Anglików na przełomie XVII i XVIII w., przyczyniło się do stopniowej utraty przez Makau roli wielkiego ośrodka handlowego⁴⁶.

Po Portugalii, kolejnym państwem, które podjęło próbę nawiązania kontaktów z Chinami, była Hiszpania. Żeglarze hiszpańscy dotarli do Filipin na początku XVI w., a w 1571 r. zdobyli archipelag i założyli Manilę. Tam też zetknęli się ze chińskimi statkami i kolonistami-kupcami. Zarówno ludność tubylcza, jak też chińscy osadnicy od początku hiszpańskiej kolonizacji byli brutalnie grabieni, dochodziło także do licznych mordów w wielu osiedlach na całym archipelagu Filipin. Ostatecznie Hiszpanie całkowicie wyparli Chińczyków. Pierwszymi Hiszpanami, którzy dotarli do Chin, byli dwaj duchowni, Martin de Herrada i Geronimo Martin. Udało się jednak nawiązać przyjazne stosunki z władzami Chin Południowych i pod koniec stulecia uzyskać zgodę na prowadzenie handlu w Kantonie. W próbie nawiązania stosunków dyplomatycznych z Pekinem Hiszpanie nie odnieśli jednak większych sukcesów niż Portu-

---

⁴⁵ J. Kieniewicz, op. cit., s. 78.

⁴⁶ *Historia nowożytnych...*, op. cit., s. 58–59.

galczy, chociaż zauważyć należy, że prowadzona przez nich wymiana handlowa, której bazą stały się Filipiny, rozwijała się pomyślnie. Jej specyficzny charakter wynikał z faktu, że Filipiny pełniły rolę składu przeładunkowego dla Meksyku i trasa handlu z Hiszpanii do Chin wiodła przez Amerykę Środkową. „Srebro z kopalń amerykańskich wysyłano nadal z Callao i Acapulco, by wymieniać je na bawełniane i jedwabne tkaniny azjatyckie, na korzenie i porcelanę, oszukując w ten sposób skarb Ich Katolickich Mości”⁴⁷.

Wzrost konkurencji Hiszpanów z Portugalczykami w Azji Wschodniej i Południowej, zwłaszcza po opłynięciu ziemi przez Ferdynanda Magellana, oraz hiszpańskie dążenia do opanowania Filipin wywołały atmosferę rywalizacji, w efekcie której w krótkim czasie dokonano eksploatacji Archipelagu Malajskiego i całej Azji Południowo-Wschodniej. Żeglarzy portugalskich przyciągała przede wszystkim Japonia, w której spodziewali się znaleźć bogactwa w ilości niejednokrotnie przedstawianej w fantastycznych przypowieściach. Do Japonii jako pierwszy miał dotrzeć w 1524 r. Mendez Pinto na chińskim okręcie pirackim, a następnie marynarz portugalski Antonio da Mota, który w 1543 r. do jej wybrzeży został zapędzony przez burzę. W tym samym roku Bernardo Torre odkrył położone na wschód od niej wyspy Bonin wchodzące w skład cesarstwa japońskiego, a w 1549 r. wylądował na wyspie Hondo, gdzie nawiązał kontakty o doniosłym znaczeniu dla samej Japonii. Oprócz handlu, od 1549 r. prowadzona była w południowej Japonii działalność religijna, w której szczególną aktywność wykazywali jezuita. Po upływie pół wieku, w wyniku wzmożonej reakcji, z Japonii wypędzono wszystkich Europejczyków, w tym także Portugalczyków. W 1567 r. również radhowie hinduscy zjednoczyli się w walce przeciwko kolonizatorom, pozbawiając Portugalie wpływów na Półwyspie Indyjskim, a w 1578 r. na Cejlonie wybuchło powstanie skierowane przeciwko Portugalczykom⁴⁸.

We wspomnianym okresie podbojów, pomimo osiągniętych bogactw, w Portugalii ujawniły się słabe strony prowadzonej gospodarki, zwłaszcza upadek rolnictwa – przejście na uprawę winogron i sadownictwo oraz emigracja obłożonego podatkami chłopstwa, głównie do Brazylii.

---

⁴⁷ K. M. Panikkar, op. cit., s. 71–72.

⁴⁸ J. Babicz, W. Walczak, op. cit., s. 146–147.

Nastąpił nieznanym dotąd rozwój handlu i gospodarki towarowej. Z wielu bowiem punktów i faktorii handlowych na wybrzeżach Afryki i Azji płynęły do Lizbony towary kolonialne rozprowadzane następnie w całej Europie. Wprawdzie handel z posiadłościami w obrębie trójkąta: Lizbona – Wybrzeże Gwinejskie – Brazylia, koncentrujący się głównie na handlu afrykańskimi niewolnikami w Brazylii i brazylijską trzciną cukrową w Europie, przynosił olbrzymie zyski, to jednak osłabiona buntem azjatyckich kolonii i wyprawami krzyżowymi przeciwko Maurom w Maroku Portugalia w 1581 r. została zaatakowana przez Hiszpanię. W ciągu następnych 60 lat została wyparta przez nią i Niderlandy z Azji Południowo-Wschodniej a wzmocniła swe wpływy jedynie w Brazylii, gdzie oprócz eksploatacji drzewa brazyłowego (od którego pochodzi nazwa kraju) przeznaczanego do produkcji barwnika, od 1532 r. zaczęto kolonizować obszary nadbrzeżne i zakładać plantacje trzciny cukrowej. Jeszcze do 1595 r. Portugalczycy utrzymywali swe posiadłości w Indiach i na Archipelagu Malajskim. W tym samym roku flota holenderska pod dowództwem Cornelisa de Houtmana pokonała flotę portugalską u wybrzeży Jawy. Następnie, w 1602 r. powstała Kompania Wschodnioindyjska, która zdecydowała o przewadze holenderskich wpływów na tym obszarze. Odrodzone w 1640 r. państwo portugalskie nie było w stanie odzyskać swych kolonii w Azji, z których pozostały jedynie Makau oraz wschodnia część wyspy Timor⁴⁹.

Pierwsze próby oficjalnych kontaktów Hiszpanów z władzami mingowskimi podjęto w 1580 r., kiedy rząd Filipa II wysłał do Chin poselstwo z Martinem Ignatiusem na czele. Jednakże załoga statku wiozącego misję straciła orientację i przybiła do brzegu na północ od Guangzhou, gdzie poseł oraz jego towarzysze zostali pojmani przez chińską straż przybrzeżną i osadzeni w więzieniu. Tylko interwencja Portugalczyków z Makau umożliwiła Hiszpanom powrót do Manili⁵⁰.

W 1598 r. hiszpański gubernator Filipin wysłał dwa okręty z zadaniem założenia bazy handlowej na Tajwanie. Tymczasem przybiły one do Chin kontynentalnych (Guangzhou), gdzie Hiszpanom udało się zawrzeć układ handlowy z lokalnymi władzami. Ostatecznie wzniesli na

---

⁴⁹ Ibidem, s. 147.

⁵⁰ *Historia nowożytnych...*, op. cit., s. 59.

Tajwanie w 1624 r. twierdzę San Salvador (w pobliżu Keelung), a w 1629 r. – twierdzę San Domingo (w pobliżu Danshui). Miały one stanowić przeciwwagę dla Holendrów, którzy w 1624 r. zbudowali na Tajwanie twierdzę Zelandia (w pobliżu Anp'ing)⁵¹.

Holendrzy pojawili się u wybrzeży Chin na przełomie XVI i XVII w. Początkowo usiłowali wyprzeć Portugalczyków z Makau, lecz próba ta nie powiodła się. W 1622 r. flota holenderska penetrowała akwen w pobliżu wyspy Amoy, jednak ponownie została odparta przez flotę chińską. W następnym roku Holendrzy napadli na wyspy Penghu (Peskadory), spustoszyli je, spalili wiele domostw i sprzedali do niewoli ponad tysiąc tamtejszych mieszkańców. W 1624 r. kolonizatorzy holenderscy zostali wyparci przez wojska chińskie z Peskadorów. Jednakże w tym samym roku udało się Holendrom zagarnąć, a potem utrzymać przez kolejne 40 lat, część wyspy Tajwan stanowiącej od wielu wieków terytorium chińskie. W 1661 r. zostali oni stamtąd wygnani przez sławnego patriotę chińskiego Zheng Chenggonga (1624–1662), znanego w literaturze europejskiej jako Koxingi, który następnie przekształcił Tajwan w bazę walki z najeźdźcami mandżurskimi⁵².

Nieudaną próbę wdarcia się do Chin podjęli w XVI w. Anglicy. Później, w 1637 r. ich uzbrojone okręty handlowe usiłowały opanować Mahan, zostały jednak odparte przez Portugalczyków. W związku z tym Anglicy skierowali się do Kantonu, gdzie zezwolono im na prowadzenie handlu.

Od drugiej połowy XVI w. do Chin zaczęli przenikać europejscy misjonarze – jezuici. Pozyskawszy zaufanie chińskich władz, z polecenia swych rządów rozpoczęli, poza szerzeniem chrześcijaństwa, zbieranie na szeroką skalę informacji o Chinach. Najaktywniejszą działalność przejawiali w drugiej połowie XVII i w XVIII w. Wtargnięcie Europejczyków do Chin pociągnęło za sobą osłabienie gospodarczej i politycznej pozycji tego kraju w sferze mórz południowych, a także gwałtowne skurczenie się handlu morskiego cesarstwa na skutek utraty przez nie kontroli nad południowymi szlakami morskimi. Chiny, niezdolne do konkurowania z Zachodem, stopniowo popadały w coraz głębszą zależność polityczną

---

⁵¹ Ibidem.

⁵² *Historia powszechna*, op. cit., s. 704.

i gospodarczą. PKB *per capita* Stanów Zjednoczonych w 1820 r. był dwukrotnie większy niż w Chinach, a w 1870 r. – blisko pięciokrotnie. W 1913 r. stosunek ten wynosił już 10:1. W 1968 r. przeciętny Amerykanin był trzydzieści trzy razy zamożniejszy od przeciętnego Chińczyka, a w szczytowym momencie stosunek ten wynosił 70:1. Do przyczyn takiego stanu rzeczy zalicza się głównie następujące czynniki zaistniałe w Europie niemal równocześnie:

- rywalizacja, która ujawniła się w warunkach średniowiecznego rozdrobnienia kontynentu;
- rewolucja naukowa, zwłaszcza w zakresie matematyki, astronomii, fizyki, chemii i biologii, umożliwiająca przejście do gospodarki kapitalistycznej i wysoko przemysłowej;
- praworządność i rządy przedstawicielskie oparte na prawie własności prywatnej, pociągające za sobą powstanie nowoczesnych metod gospodarki i ekonomiki;
- nowoczesna medycyna umożliwiająca podniesienia jakości życia i jego długości;
- społeczeństwo konsumpcyjne uwalniające postęp technologiczny w celu zaspokojenia rosnącego popytu;
- etyka pracy ujawniająca się poprzez wzrost wydajności pracy i akumulację kapitału⁵³;
- wpływy kulturowo-cywilizacyjne starożytnej Grecji, Rzymu i chrześcijaństwa – oddziałujące we wszystkich wymienionych obszarach działalności społeczno-politycznej i gospodarczej Europejczyków.

Bibliografia

- Babicz J., Walczak W., *Zarys historii odkryć geograficznych*, Warszawa 1970.
- Baker J. L., *Odkrycia i wyprawy geograficzne*, Warszawa 1959.
- Braudel F., *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV–XVIII wiek*, t. III, *Czas świata*, przeł. J., J. Strzeleccy, Warszawa 1992.

---

⁵³ N. Ferguson, op. cit., s. 368–370.

- Ferguson N., *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, przeł. P. Szymor, Kraków 2013.
- Fitzgerald C. P., *Chiny. Zarys historii i kultury*, przeł. Aleksander Bogdański, Warszawa 1974.
- Fukuyama F., *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, Poznań 2012.
- Gernet J., *Inteligencja Chin. Społeczeństwo i mentalność*, przeł. E. Pfeifer, Warszawa 2008.
- Hart H., *Droga morska do Indii*, Warszawa 1958.
- Historia nowożytnych Chin*, red. S. L. Tichwiński, Warszawa 1979.
- Historia powszechna*, red. J. M. Żukow, t. IV, Warszawa 1967.
- Kaczyńska E., Piesowicz K., *Wykłady z powszechnej historii gospodarczej (od schyłku średniowiecza do I wojny światowej)*, Warszawa 1977.
- Kennedy P., *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500–2000*, przeł. M. Kluźniak, Warszawa 1995.
- Kieniewicz J., *Portugalczycy w Azji. XV–XX wiek*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- Korab-Karpowicz W. J., *Filozofia polityczna Tomasza Hobbesa i jej wpływ na ukształtowanie się moderności*, „Political Dialogues” 2016, nr 21.
- Lovel J., *Wielki Mur chiński. Chiny kontra świat 1000 p.n.e. –2000 n.e.*, Warszawa 2007.
- Małajny R. M., *Doktryna podziału władzy „Ojców Konstytucji” USA*, Katowice 1985.
- Małowist M., *Konkwistadorzy portugalscy*, Warszawa 1976.
- Mencel M. T., *Chińska Republika Ludowa jako współczesny podmiot środowiska międzynarodowego*, t. II, Wektory, Toruń 2016.
- Panikkar K. M., *Azja a dominacja Zachodu. Epoka Vasco da Gamy w dziejach Azji 1498–1945*, Warszawa 1972.
- Piskozub A., *Transport w cywilizacjach rolniczych*, Gdańsk 1995.
- Raburski T., *Niccolo Machavelli: Klasyczny realizm i republikanizm*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2012, t. 1, nr 1.
- Rodziński W., *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Rozen Ł., *Aksjologiczne i ideowe fundamenty doktryn liberalnych wobec kwestii ekonomicznych*, „Świat Idei i Polityki” 2016, t. 15.

Sławiński R., *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002.

Weber M., *Socjologia religii. Etyka gospodarcza religii światowych*, przeł. T. Zatorski, G. Sowiński, D. Motak, Kraków 2006.

Abstract

Political and Economic Conditions in East Asia Under the Influence of the European Regime in the 16th–17th Century

In the article, an attempt was made to identify the most important factors that contributed to the loss of dominant position of China in the South-East Asian region under the influence of the expansion of the European countries, which consisted inter alia of: competition – which revealed in the crushed medieval Europe; the scientific revolution, especially in the fields of mathematics, astronomy, physics, chemistry and biology, to the transition to a capitalist and a highly industrial economy; the development of the rule of law and representative government based on the law of private property, liberating modern methods of economy and economics; modern medicine allowing to increase the quality and length of life; the development of the consumer society – releasing technological progress in order to meet the growing demand; a high level of work ethic – revealing by the increase in productivity and the accumulation of capital; the influence of cultural civilization of ancient Greece, Rome and Christianity – acting in all of the areas of the socio-political and economic Europe.

keywords: expansion, civilisation and cultural progress, South-East Asia, the Ming dynasty, patrimonialism

słowa kluczowe: ekspansja, postęp kulturowo-cywilizacyjny, Azja Południowo-Wschodnia, dynastia Ming, patrymonializm